

آیین بودا

ملیحه معلم

تهران

۱۳۹۶

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۵	فصل اول: اوضاع و احوال اجتماعی عصر بودا
۵	نظام طبقاتی هند
۹	مراسم پیچیده قربانی
۱۱	جریان‌های مختلف فکری
۱۲	معاصران برجسته بودا
۱۶	خلاصه فصل
۱۹	فصل دوم: تاریخ زندگی بودا
۱۹	محیط تاریخی
۱۹	ایل و نژاد شاکیه
۲۰	تولد بودا
۲۳	نام‌ها و القاب بودا
۲۳	بودا
۲۴	شاکیه مونی
۲۵	سیدارته
۲۶	چکره ورتین
۲۶	تتاگنه
۲۷	تفاوت دیدگاه محققان در خصوص بودا
۲۹	تن شکوهمند بودا
۳۱	خانواده بودا
۳۱	سال‌های آغازین زندگی بودا
۳۲	تحول درونی بودا
۳۲	چهارمنظره

صفحه	عنوان
۳۴	دوران ریاضت
۳۵	بودا شدن و اعلام آن
۳۷	موعظه در باغ غزالان
۳۸	راه میانه
۴۰	سیر و سفر بودا
۴۰	پایان حیات بودا
۴۳	خلاصه فصل
۴۵	فصل سوم: شوراهاى بودایی
۴۵	اولین شورا
۴۷	دومین شورا
۴۷	سومین شورا
۴۸	چهارمین شورا
۴۹	سایر شوراها
۴۹	خلاصه فصل
۵۱	فصل چهارم: گسترش آیین بودا
۵۱	آیین بودا در هند
۵۸	تجدید حیات معاصر
۵۹	آیین بودا در کشورهای شمالی
۵۹	آسیای مرکزی و چین
۶۱	کره
۶۲	ژاپن
۶۴	تبت (مرکزی) و لاداک
۶۶	نپال
۶۷	آیین بودا در کشورهای جنوبی
۶۷	سیلان
۶۸	برمه
۶۹	سیام (تایلند)
۶۹	کامبوج
۷۰	ویتنام
۷۰	خلاصه فصل

صفحه	عنوان
۷۳	فصل پنجم: اصول و مبانی آیین بودا
۷۵	راه میانه
۷۶	سه نشانه هستی یا تری لکشنه
۷۶	ناپایداری یا انیچه
۷۷	عدم وجود نفس یا آنته
۸۰	چهار حقیقت جلیل
۸۱	نخستین حقیقت جلیل: زندگی سراسر رنج است
۸۵	دومین حقیقت جلیل: علت رنج
۹۳	سومین حقیقت جلیل: توقف رنج
۹۴	چهارمین حقیقت جلیل: راه رهایی از رنج
۹۵	راه هشت گانه جلیل (آریه اشتنگیکه مارگه)
۹۸	تری رتنه یا سه جواهر یا سه گوهر
۹۸	سه سطح معنایی بودا
۹۹	سه کالبد یا تری کایه
۱۰۰	نیرمانه کایه
۱۰۰	سمبوگه کایه
۱۰۱	درمه کایه
۱۰۲	مهم ترین مکتب های فلسفی
۱۰۳	مادیمیکه
۱۰۵	یوگاچاره
۱۰۶	سو ترانتیکه
۱۰۷	ویاشیکه
۱۰۸	نیروانه: خاستگاه و ریشه شناسی
۱۱۳	بودیستوه
۱۲۰	سنگه
۱۲۳	خلاصه فصل
۱۲۵	فصل ششم: مکتب ها و فرقه های بودایی
۱۲۵	مکتب ها و فرقه های بودایی
۱۲۷	سه سنت بزرگ

صفحه	عنوان
۱۲۷	تیره واده (هینه یانه): آیین بودای جنوبی
۱۳۰	مهایانه: آیین بودای شرقی
۱۳۳	وَجْرَه یانه / تَنْتَرَه یانه: آیین بودای شمالی
۱۳۵	یک گردونه
۱۳۷	فرقه‌های بودایی در چین و ژاپن
۱۴۲	فرقه‌های تبتی
۱۴۳	خلاصه فصل
۱۴۵	فصل هفتم: آثار و متون بودایی
۱۴۵	تکیه بر سنت شفاهی
۱۴۷	سنت مکتوب
۱۴۸	تری پیتکه (سه سبد)
۱۴۹	۱. وینه پیتکه
۱۵۱	۲. سوتره پیتکه
۱۵۳	۳. اَبی دَمَه پیتکه (تفسیر آیین)
۱۵۷	آثار دیگر
۱۵۸	متون تنتری
۱۵۹	فصل هشتم: تعلیم و تربیت و آداب و رسوم بودایی
۱۶۱	آداب و رسوم بودایی
۱۶۷	فصل نهم: آیین بودا در ایران
۱۶۷	سابقه آیین بودا در ایران
۱۶۹	تأثیر ایران بر آیین بودا
۱۷۰	تأثیر آیین بودا بر ایران
۱۷۱	بازتاب آیین بودا در آثار اسلامی و ایرانی
۱۷۲	داستان بلوهر و بوذاسف
۱۷۶	نسخه‌های ایرانی و اسلامی بلوهر و بوذاسف
۱۷۹	خلاصه فصل
۱۸۰	فهرست منابع
۱۸۳	فهرست اعلام

پیشگفتار

بررسی و شناخت ادیان و آیین‌های گوناگون از زمینه‌هایی است که در شئون زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها تأثیر بسیار دارد. ایجاد ارتباط فرهنگی و مبادلات و تعاملات اجتماعی در گرو شناخت و برخورد صحیح با مسائل و موضوعاتی است که جنبه‌های اعتقادی شخص را می‌سازد. رویکرد انسان به جهان و خویشتن و تفسیر و تبیین وی از آن عمدتاً به بن‌مایه‌های ارزشی و دینی وی برمی‌گردد. از این رو، شناخت صحیح ادیان مختلف و معرفی درست آن‌ها از وظایف و تکالیف دانش‌پژوهان و محققان در این زمینه است.

اگر ادیان را به دو گروه ابراهیمی و غیر ابراهیمی تقسیم کنیم، یعنی ادیانی که مستقیماً با وحی ارتباط دارند و از سرچشمه الهامات الهی برخوردارند و در مقابل ادیانی که برای آن‌ها ارتباط با وحی ثابت نشده است، در ادیان ابراهیمی از جمله اسلام، مسیحیت و یهودیت تحقیقات متقن و آثار تألیفی و ترجمه‌ای به زبان فارسی به مراتب بیشتر از ادیان غیر ابراهیمی است. در خصوص ادیان گروه دوم همچون آیین بودا یا آیین هندو و نیز ادیان مرسوم در خاور دور چون آیین تائو و شینتو نه کرسی‌های مطالعاتی خاصی در دانشگاه‌های ما بوده است و نه محققانی که مستقیماً در این ادیان به بحث و نظر پردازند. در واقع، این زمینه‌ها هنوز هم برای ما بکر و ناشناخته‌اند و به جز آثار ترجمه‌شده چندان منابعی به فارسی در دسترس نیست؛ البته بگذریم از چند تحقیق خاص مانند *تحقیق ماللهند ابوریحان بیرونی یا الملل والنحل* شهرستانی که هر دو به زبان عربی بوده، هنوز هم بهترین منابع تحقیقی ما در این زمینه به شمار می‌روند.

دیگر آنکه، با گذشت تقریباً نیم قرن از تأسیس رشته ادیان و عرفان در دانشگاه‌های ما، در کنار مسائل و مشکلاتی که در خصوص سرفصل‌های این رشته همواره وجود داشته، کمبود منابع و مآخذ درسی امر دیگری است که کمتر بدان پرداخته شده است. وجود کتاب‌های تخصصی و درسی به ویژه در زمینه معرفی ادیان که دانشجو بتواند با مطالعه آن به نمایی جامع و کلی در خصوص آن دین یا آیین دست یابد از ضروریات

است. با گسترش کمی این رشته در سطح دانشگاه‌ها اعم از دولتی، آزاد و پیام نور در شهرهای مختلف و عدم حضور استادان کافی، خلأ متون درسی مناسب و ضرورت وجودی آن‌ها بیشتر احساس می‌شود. ذکر این مقدمات تا حدودی از باب آن است تا توجهی باشد بر جسارت نگارنده در مبادرت به نگاشتن این کتاب و بیشتر باید گفت در سنامه‌ای در آیین بودا.

آنچه با عنوان این کتاب عرضه می‌شود، فراهم آمده بر اساس مجموعه‌ای از کتاب‌ها و مقاله‌ها به زبان انگلیسی و فارسی است که در حکم مقدمه‌ای است برای آشنایی با مباحث مربوط به این دین. عمده‌ترین آثار مورد استفاده به زبان انگلیسی عبارت‌اند از کتاب *Buddhism in the modern world* اثر بابت، *Buddha and the gospel of buddhism* نوشته کومارا سوامی، *Buddhism in the modern world* ویراسته دیوید مک ماهان، *Buddhayana Living Buddhism* از گونواردن، مقالات مربوط به آیین بودا از *دائرة المعارف دین* ویراسته الیاده و برخی آثار دیگر که عناوین آن‌ها در پایان کتاب قید شده است. البته، هیچ یک از مطالب این منابع به صورت ترجمه صرف نیامده بلکه پس از تلفیق با سایر مطالب عرضه شده است. همچنین، تقریباً از تمام آثار مربوط به آیین بودا به زبان فارسی، که در قالب کتاب و مقاله و عمدتاً به صورت ترجمه عرضه شده، نیز استفاده شده است. در واقع، مجموعه اطلاعات برگرفته از منابع پایانی کتاب دستمایه‌ای است برای چینی‌شنی جدید و هدفمند در معرفی آیین بودا. هدف از تلفیق و چینش جدید فراهم ساختن نمایی کلی از این آیین در ذهن دانشجویان؛ از تاریخچه پیدایش آن تا بیان احوال بانی آن و عقاید و آراء و گسترش و تغییرات و تحولات آن در طول ایام.

اما، در خصوص ساختار کتاب، کوشش شده آنچه معمولاً در شناسایی دین و آیین‌ها مد نظر است رعایت گردد؛ یعنی بیان سابقه‌ای از محیط پیدایش و شرایط اجتماعی و فرهنگی که زمینه‌ساز ظهور آن می‌گردد که در این کتاب، فصل اول با عنوان اوضاع و احوال اجتماعی به این امر اختصاص یافته است. از توضیح برخی مطالب مانند سابقه آیین هندو و وضعیت ترکیبی سرزمین هند، با فرض آنکه دانشجویان پیش‌تر واحد آیین هندو را گذرانده و با این مباحث آشناست، چشم‌پوشی شده است.

فصل دوم، شرحی است درباره حیات بودا و روایات و تربیت وی و زمینه‌هایی که موجب تحول وی شد و نیز بررسی خود واژه بودا و سطوح مختلف معنایی آن. در فصل سوم با عنوان شوراها بودایی نظم و انسجام آیین بودا و در پی آن رسمیت آن در هند بررسی شده است. اشاعه و گسترش آیین بودا عنوان فصل چهارم است. فصل پنجم شرح و

تفسیر عمده‌ترین عقاید و آراء آیین بوداست. موضوع فصل ششم بررسی مکتب‌های بودایی و آراء و افکار آن‌هاست. سیر پیدایش متون بودایی و مهم‌ترین این متون و آثار در فصل هفتم بررسی و معرفی می‌شود. فصل هشتم به تعلیم و تربیت و آداب و رسوم بودایی اختصاص دارد و فصل پایانی آیین بودا در ایران است. کلیه فصول بر اساس سرفصل مصوب این درس تنظیم شده است. فصل آخر اگرچه جزو سرفصل این درس نیست، به دلیل ارتباطی که آیین بودا با سرزمین ایران و به ویژه ایران قدیم داشته و نیز تأثیر و تأثراتی که به جا نهاده و یا بر آن نهاده شده است به مباحث کتاب افزوده شد. به هر حال، این فصل بیشتر حالت فرعی و جنبی دارد و شایسته است که دانشجویان اطلاعاتی در خصوص آن کسب کنند و در مقاطع تحصیلات تکمیلی بیشتر بدان پردازند و در پایان‌نامه‌ها جای بیشتری را برای تحقیقات خود در این زمینه بدان اختصاص دهند.

همچنین، در نحوهٔ پردازش مطالب نیز سعی شده است از برخی فناوری‌های آموزشی استفاده شود؛ مانند برخی تصاویر و نیز جدول و نمودار یا نگاره که عمدتاً حاوی اهم مطالب هر فصل است و در یادگیری مفاهیم آن فصل به دانشجو کمک می‌کند. خلاصهٔ فصل نیز در انتهای هر فصل قرار گرفته که جمع‌بندی و بازخوانی رئوس مطالبی است که دانشجو باید مد نظر داشته باشد. با توجه به غرابت برخی از مفاهیم و اسامی و نیز نامأنوس بودن آن‌ها برای دانشجویان کارشناسی که تازه با درس آیین بودا برخورد می‌کنند، این روش‌ها در به خاطر سپردن و فهم مطالب تا حدی کارساز است.

در پایان، اظهار شکر و سپاس از لطف و مرحمت بسیاری از عزیزانی که حقیر را رهین منت و محبت خود نمودند و با قبول زحمت مطالعهٔ دست‌نوشته این اثر، نکات سازنده و ثمربخشی را متذکر شدند از واجبات است و نیز عذر و پوزش از عدم قید نام تک‌تک این بزرگواران.

و سپاسگزارم از استاد بزرگوار، دکتر حسین لاشیء، که در فراهم ساختن این اثر از لطف بی‌دریغ و راهنمایی‌های ارزنده‌شان برخوردار بودم و نیز خانم معصومه اروانه و آقای عبدالرضا حسنی که زحمت و ویرایش اثر را به عهده داشتند. قطعاً خاطر نشان کردن نقایص و کمبودهای این درسنامه موجب راهگشایی و سپاس نگارنده خواهد بود و بر غنا و اثربخشی آن در آینده خواهد افزود.

فصل اول در یک نگاه

